

Kirjallisuutta

Kansanrunojen Väinämöinen

MARTTI HAAVIO: *Väinämöinen*. Suomalaisen runojen keskushahmo. WSOY. Porvoo 1950. 333 sivua, kuvitettu.

Kun nuori Martti Haavio vuonna 1927 julkaisi Kalevalaseuran vuosikirjassa tutkielman Brakelin »Väinämöisestä», hän kirjoitti, että »ei ole sattuma, että hän [Brakel] valitsi näytelmänsä päähenkilöksi juuri Väinämöisen». Ei liene myöskään sattuma, että suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen professoriksi nimitetty Martti Haavio valitsi professorinuransa ensimmäiseksi tieteellisen tutkimuksensa kohteeksi alansa kuningasaiheen, Väinämöis-perinteen, suomalaisten kansanrunojen keskuksen henkilön, vuosisataisten tieteellisten väittelyjen kohteen, monitahoisen, vaikeasti tavoitettavan, arvoituksellisen jumalan tai sankarin, josta jo M. A. Castrén on sattuvasti lausunut: »Kaikki mitä suurta ja jaloa kansa saattoi ajatella, se omistettiin Väinämöiselle». — Virkaanastujaisesityksessään 30. maaliskuuta 1949 Haavio puhuessaan kansanrunojen seipittäjistä ja esittäjistä osoitti selkeästi ja mielenkiintoisesti, miten vanhat runomme ovat syntyneet ja eläneet ja miten tutkijan on niitä lähestyttävä saadakseen ne avautumaan.

Tässä on nähdäkseni kaksi Väinämöis-tutkimuksen synnyn kannalta merkittävää kiinnekohtaa, joiden väliseen runsaan 20 vuoden ajanjaksoon sisältyy paljon ripeästi kehittyvän tiedemiehen ajattelua, omakohtaista runonlaulajien oppimista, kansainvälisen folklorentutkimuksen kehityksen huolellista seuraamista, monien kansanperinteen ongelmien nerokasta ratkaisemista. Siksi ei olekaan yllättävää, että kiihkeän, tutkijaansa kiehtoneen ja innoittaneen luomistyön tuloksena syntyy kypsä teos, niin kypsä, että sen ratkaisut pätevät kansainvälisinkin vaativin mittapuun arvosteltuna. Mitä toivottavinta olisikin, että tämä teos ilmestyisi myös jollekin suurelle kulttuurikielille käännettynä osoitukseksi siitä, että Kaarle Krohnin ja Antti Aarneen aikoinaan luomat kunniakkaat perinteet yhä elävät ja että heidän oppilaansa ei ole vain pystynyt näitä perinteitä säilyttämään, vaan kohottamaan ne tasolle, mikä on kunniaksi Suomen tieteelle.

Haavio ei ole säikkynyt sitä hyvin tuntemaansa valtavaa aineiston aarniota, joka Väinämöistä ympäröi, vaan on todellisella tutkijansisulla

tunkeutunut siihen. Ja se on avautunut ja johdattanut rohkean raivaa-
jansa mielenkiintoisten näkymien kautta perille. Tutkija on laajaa vertailu-
aineistoa tukenaan käyttäen analysoinut kaikki keskeiset Väinämöis-
motiivit ja tämän erittelyn pohjalta päätynyt ratkaisuun, joka käsityk-
seni mukaan on oikeaan osuva, luonteva ja täysin hyväksyttävä.

Tässä tutkielmassa tulee loistavasti esiin paitsi Haavion tarkkaa
kotoisten kansanrunojemme tuntemusta myös hänen harvinaisen laaja
kansainvälisen uskomus-, kuvitelma- ja tarinaperinteen hallintansa.
Saattaa panna merkille, että tekijä on ottanut vertailuainesta aivan uusim-
mistakin tutkimuksista (esim. Looritsin uudesta teoksesta ja Vikingistä;
molemmat vuonna 1949 ilmestyneitä). Ja yhtä hyvin pimeän pohjolan
varhaiskantaisen eräkuulttuurin synnyttämä uskomusperinne kuin kau-
kaisten etelän maiden primitiivisten kansojen kuvitelmat sekä muinaisten
sivistyskansojen korkean kulttuurin pohjalla kehittyneet käsitykset ja
tarinat ovat olleet tekijälle tunnettuja.

Tutkimus Väinämöisestä osoittaa, miten monet vanhan kalevalaisen
kansanrunoutemme aiheet, joita yleensä on pidetty omaperäisinä, kotoi-
sella pohjalla syntyneinä, sittenkin juontavat juurensa kauas ja syvälle
kansainvälisten uskomusten ja kuvitelmien maailmaan. Kansanruno
tässä mielessä täysin rinnastettavissa satuun ja tarinaan, joiden motiivit
niinikään ovat monien kansojen yhteistä omaisuutta. Tämän tärkeän
totuuden osoittaminen monin vakuuttavin esimerkein on Väinämöis-
tutkimuksen suuria ansioita. Se näyttää tien muidenkin kalevalaisten
keskushahmojen, kuten Lemminkäisen ja Ilmarisen, tutkijoille.

Teoksensa ensimmäisessä luvussa »Jumala vaiko ihminen?» Haavio
luo katsauksen Väinämöis-tutkimuksen tähänastisiin vaiheisiin alkaen
Agricolasta ja päätyen Jalmari Jaakkolan vuonna 1935 ilmestyneessä
»Suomen varhaishistoriassaan» esittämään näkemykseen Väinämöisestä
Pohjan kuninkaaksi kohonneena sankarihahmona sekä Uno Harvan
samana vuonna teoksessaan »Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria»
sinkoamiin kysymyksiin, »levottomiin kysymyksiin», jotka vaativat vas-
tausta.

Mikael Agricolan vuonna 1551 julkaiseman Psalttarin suomennoksen
alkupuheen runorivi *Äinemöinen, wirdhet tacoï* toi Väinämöisen tieteeseen.
Virrentakojana Väinämöinen sitten pysyikin tutkijoiden käsityksessä
monien sukupolvien ajan. Häntä pidettiin myös milloin Kaleva-jättiläisen
poikana, milloin seppänä, milloin vanhimpana suomalaisena uroona.
Daniel Juslenius selitti hänet sanakirjassaan vuonna 1745 naispuoliseksi
vedenhaltijaksi, »wein-emoseks», Porthan runotaidon keksijäksi, muinais-
ajan jumalaksi, Ganander mainioksi Orfeukseksi, Suomen Apolloksi jne.
Kiista Väinämöisen olemuksesta huipentui vihdoinkin kahden kuulun tiede-
miehemme Kaarle Krohnin ja E. N. Setälän väliseksi väittelyksi kysy-
myksestä »jumalako vai ihminen». Krohn piti Väinämöistä hyväasukuisena
suurena miehenä, Setälä taas oli jyrkästi sitä mieltä, että »Väinämöisen
historiallisuuden puolesta ei ollut esiintuotu pienintäkään todisteeksi
mainittavaa». Kaikki nämä selitykset liittyivät kiinteästi kulloinkin val-
litsevaan oppisuuntaan. Milloin haluttiin selittää kaikki historiallisiksi,
milloin luonnontarullisiksi, milloin raamatullisiksi jne. »Suomalaisten tut-

kijain asennoituminen tähän kysymykseen on useimmiten seurannut yleiseurooppalaisen tutkimuksen kehityksen polvekkeita», kirjoittaa Haavio.

Tärkeässä ja arvokkaassa luvussa »Eräs näkökulma» Haavio esittää käsityksensä kansanrunouden tutkimuksen yleisistä periaatteista sekä selvittää tässä tutkimuksessaan noudattamaansa tutkimusmetodia. »Tutkija ei 'saarra' runoa tiettyyn kulttuuriympäristöön, aikakauteen ja seutuun; hän 'saartaa' siihen runoilijan.» Kun kansanrunokin, samoin kuin talonpoikaishrunoilijan sepitelmä tai taideruno, on yksilöllisen, taiteellisen luomistyön tulos, kun »runot eivät ole mytologisia sen paremmin kuin historiallisiakaan asiakirjoja», vaan »runoilijain inspiraation hedelmiä», on ratkaistava runoilijain arvoitus. »On mahdollisuuksien mukaan otettava selkoa heidän runojensa rakennuskivistä — — — on osoitettava myös, millaisessa sosiaalisessa miljöössä, millaisessa kulttuuri- ja missä aikaympäristössä nuo runoilijat elivät ja sepittivät runojaan.» — Itse runot ovat tällöin tärkeimmät lähteet. Niistä ilmenee, millaisiksi runoilijat, oman aikakautensa tulkit, kansan henkiset johtajat, tietäjät, kuvittelivat laulujensa kohteet, runojensa sankarit, Väinämöisen. »Mikä oli reaalin Väinämöinen, joka pani heidän inspiraationsa liikkeelle? Jumalako vai ihminen?»

Lähtiessään tältä pohjalta analysoimaan Väinämöis-runoja Haavio ottaa ensiksi tarkastelunsa kohteeksi laajan Maailmansynty -runoston, jossa Väinämöinen tavataan maailman luoja. Tutkija osoittaa, miten tämä runosto pohjautuu yleismaailmalliseen, nähtävästi aasialaislähtöiseen myyttiin maailmanmunasta, josta demiurgi muodosti maan ja taivaanavarauuden sanansa voimalla. »Tämä myytti kuuluu myös Virosta Lounais-Suomeen muuttaneiden suomalaisten kulttuuripääomaan. Lounais-Suomessa sepitti taidokas runoilija myyttiä lähtökohtanaan käyttäen Maailmansynty-runon. Koska samalla aikakaudella liikkui tarinoita merkillisestä 'ikivanhasta', siis muinaisajan Väinämöinen-šamaanista, tarinoita, jotka kenties jo olivat runoasuisia, hän valitsi runonsa maailman syntysanojen lausujaksi silloisen runouden harrastuksen kohteen, muinaisen, väkevän tietäjän, alkuperäisen, suomalaisille oudon demiurgin tilalle.»

Väinämöisen ja Joukahaisen kilpalaulannassa Väinämöinen paljastuu — kuten Maailmansynty -runossakin — kalastajien kulttuuriympäristöön kuuluvaksi mahtavaksi tietäjäksi. Runoissa Väinämöisen Tuonelanmatkasta ja Väinämöisestä Antero Vipusen vatsassa avautuu uusi mielenkiintoinen maailma: toisaalta loveen langenneen šamaanin kuvitelmat retkistään Tuonelaan, toisaalta keskiajan visiokirjallisuuden kertomukset matkoista tuonpuoleiseen maailmaan; ikivanha kansainvälinen aihe, joka Danten »Jumalaisessa näytelmässä» on saanut ylväimän kehityksensä. Antero Vipusen runossa heijastuu alkulähteenä Joonas-saduston motiivi, mutta lähimmän paralleelin sille Haavio on löytänyt Lapin noidan Akmeelin tarinasta. Tässä tulee muuten etsimättä mieleen myös se runsas ja dramaattinen tarinaperinne, mikä kertoo pelottomasta noidasta, joka yöllä käy kirkossa tai hautausmaalla tiedustelemassa vainajilta neuvoja jonkin sairauden parantamiseksi tai varastetun

tavaran löytämiseksi. On ilmeistä, että tässä sadoin toisinnoin talletetussa tarinassa heijastuvat samat alkuaiheet kuin Väinämöisen matkassa Antero Vipusen luo.

Väinämöisen kanteleensoitto, esteettisessä mielessä suomalaisen runouden haltiokkain luomus, on mahtava taideteos, jossa Väinämöinen kohoaa runon sepittäjän elävöittämänä hämmästyttävään suuruuteen: verrattomaksi taiteen mestariksi. Näin kirjoittaa Haavio Väinämöisen kanteleensoitto -runosta, jonka keskeiselle soiton vaikutus -motiiville tarjoutuu vertailukohteeksi klassillinen Orfeuksen soitto sitä kuuntelevine eläimineen, mikä keskiajalla Länsi-Euroopassa oli varsin suosittu aihe.

Selvitettyään mielenkiintoisesti ja luontevasti Väinämöisen tuomio -runoon sisältyvät motiivit Haavio esittelee Väinämöisen asemaa vanhassa loitsuperinteessämme sekä osoittaa, miten Orionin tähtisikermä ja Seulaset ovat saaneet Väinämöisestä nimensä, »miksi Väinämöisen nimi kimaltelee avaruuden tähtitarhoissa».

Teoksensa loppulukuun »Muinaisrunoiljain Väinämöinen» tutkija on kiteyttänyt Väinämöisestä kertovien runojen ja koko Väinämöis-perinteen tietämyksen summan. Hän toteaa, että runojen kuvastama kulttuuri on eräkulttuuria, että niiden miljöönä on kalastajayhdyskunta, että niiden Väinämöinen on tietäjä, šamaani, ihmisten ja henkimaaailman välittäjä.

Haavio päättää monesti motiivianalyysinsa, samoin kuin koko teoksensakin, kysymyksiin, jotka epäilemättä tulevat kauan innoittamaan tutkijoita vastaajikseen. Tämä on aivan oikein, sillä siksi runsas ja monitahoinen on aineisto — Haaviokin on sivuuttanut eräät Väinämöis-runot vain lyhyesti perustelluin maininnoin —, että se tulee antamaan kiintoisia lisäpiirteitä Väinämöis-kuvaan, mutta tuskin sitä olennaisesti muuttamaan. Teos on tieteellisessä mielessä suomalaisen kansanrunon-tutkimuksen haltiokkain luomus, tutkijantyö, jossa Haavio kohoaa Väinämöisen elävöittäjänä hämmästyttävään suuruuteen — soveltaakseni tekijän itsensä Kanteleensoitto -runosta kirjoittamia sanoja. Tämä teos on tutkijantyön Kanteleensoitto.

LAURI SIMONSUURI